

DEVLETLER HUKUKUNA GÖRE ÜLKE İKTİSABI ŞEKİLLERİ

Yazan : Doç. Seha L. MERAY

Devletler Hukukunda "ülke iktisabı" tâbirindeki **ülke** sözü ile bilhassa kara ülkesi, yani bir toprak parçası kastedilmektedir. Geniş mânada Devlet ülkesine, kara ülkesinden başka denizin bir kısmı ve hava sahası, nehirler ve göller de dahil olmakla beraber, bunlar ancak bir kara parçası ile birlikte iktisap edilebilirler.

Bir devletin mevcut ülkesine ilâve olarak yeni bir arazi parçası iktisabında uygulanacak kaideler, uzun zaman hususî hukuka, bilhassa Roma hukukuna kıyas edilerek tesbit edilmişti. Esasen Devletin ülke üzerindeki hakları bir mülkiyet hakkı (**dominium**) şeklinde anlaşıldığı için, Devletler Hukukunun kurucuları arasında müstesna bir mevki olan Grotius, Roma hukukunun fertler arasında hususî mülkiyet iktisabını düzenliyen kaidelerini, Devletler arasında ülke iktisabına uygulamakta da bir mahzur görmemişti. Zamanla, ülke üzerinde Devletin mülkiyet değil fakat hâkimiyet (**imperium**) hakkı olduğu kabul edildi. Bugün doktrin bu kavramı da reddederek ülke üzerinde Devletin sadece **yetkileri** olabileceğini benimsemiş görünmektedir (1).

Doktrinde Devletin ülke üzerindeki hakları nasıl telâkki edilirse edilsin, milletlerarası tatbikatta Devletlerin mevcut ülkelerinden bir kısmını kaybettikleri veya mevcut ülkelerine ilâve olarak bazı yeni ülkeler iktisap ettikleri görülmüştür ve görülmektedir. Biz bu kısa etütte ülke iktisabının muhtelif şekillerini inceliyeceğiz. Ülke iktisabı şekilleri konusunda, hususî hukuktan mülhem olarak yapılmış ve âdeta klâsik

(1) Devlet ile ülke arasındaki hukukî münasebet konusunda öne sürülmüş başlıca nazariyeler hakkında tafsilât için Bkz.: A. F. Başgil, *Devletin ülke unsuru*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1947, c. XIII, sayı 4, ss. 1273 - 126; M. Akbay, *Umumî Amme Hukuku Dersleri*, Birinci cilt, ikinci baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayını, 1951, ss. 269 - 276; Y. A-badan, *Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri*, Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, Ankara 1952, ss. 154 - 170; H. N. Kubalı, *Esas Teşkilât Hukuku Dersleri*, Tan Matbaası, İstanbul 1955, ss. 158 - 163; Ch. Rousseau, *Droit International Public*, Lib. du Recueil Sirey, Paris 1953, s. 85.

bir mahiyet kesbetmiş **aslî ve fer'î iktisaplar** tarzındaki tefriki bir kenara bırakırsak milletlerarası tatbikatta Devletlerin başlıca beş şekilde ülke iktisap ettiklerini görmekteyiz : (i) **Katılma**; (ii) **Sahipsiz ülke işgali**; (iii) **Ülke terki**; (iv) **İktisabî müruru zaman**; ve (v) **Fetih**. Bu beş şekli ayrı ayrı gördükten sonra, birçok bakımlardan hususî bir mahiyet arzeden **Kutup bölgelerinin** durumunu da kısaca gözden geçireceğiz.

I. KATILMA (2)

Devlet ülkesi, tabii ve jeolojik âmillerle olduğu gibi insan eliyle de, nehirlerden veya denizden arazi kazanarak büyüyebilir. Böyle bir büyüme Devletin kara ülkesinin içinde olabilir: ülke içinde akan bir nehrinde alüviyon, adalar veya delta teşekkül edebilir; Devlet bataklıkları kurutabilir. Devlet ülkesinin bu şekilde büyümesi Devletler Hukuku bakımından herhangi bir netice yaratmaz. Fakat böyle arazi çoğalmaları Devletin sahillerinde ve kara suları içinde de olabilir; veya bir hudut nehrinde meydana gelebilir. Bütün bu haller Devletler Hukuku bakımından önemli neticeler doğurabilmektedir; çünkü Devletin ülkesi diğer Devletlerle olan münasebetlerini de ilgilendirecek şekilde büyümüş olmaktadır.

Bu son çeşit katılmalarda, genel olarak uygulanan Devletler Hukuku kaidesi, Grotius'dan beri, **accessio cedat principi** yani "teferruat aslı takip eder" kaidesidir. Dolayısıyla Devlet bu şekilde bir katılma ile kazanılmış arazi üzerinde kendi ülkesindeki yetkilerini kullanır; yani, katılan arazi Devlet ülkesinin bir parçası olur. Böyle katılmalar muhtelif şekillerde olabileceği için uygulanan kaideler de ona göre değişebilmektedir.

Bir nehir veya deniz kıyısında suların başka yerlerden aşındırdıkları kum, taş ve toprak parçalarının uzun bir zaman süresi içinde yığılmasıyla **alüviyon** teşekkül edebilir. Bu şekilde meydana gelen alüviyon sahildar Devletin hâkimiyetinde kalır. Yavaş yavaş ve uzun bir zaman içinde teşekkül eden alüviyona mukabil, bazan, suların âni olarak, bir nehir kıyısından veya nehir yatağının bir Devlete ait kısmından kopar-

(2) L. Oppenheim, *International Law - A treatise*, 5th edit. edited by H. Lauterpacht, Longmans - Green and Co., London - New York - Toronto, 1937, c. I, ss. 445 - 448; M. Sibert, *Traité de Droit Internationale Public*, Librairie Dalloz, Paris 1951, c. I, ss. 858 - 860; C. G. Fenwick, *International Law*, 3rd edit., Appleton-Century-Crofts, Inc., New York and London, 1948, ss. 355 - 356; C. C. Hyde, *International Law*, Little-Brown and Co., Boston 1951, 2nd edit., c. I, ss. 355 - 356; G. H. Hackworth, *Digest of International Law*, Department of State publication, Washington 1940, c. I, ss. 409 - 421; Z. M. Alsan, *Yeni Devletler Hukuku*, Ankara Hukuk Fakültesi yayımı, c. I, Ankara 1950, s. 458.

dıkları oldukça büyük bir arazi parçasını diğer kıyıya artık ayrılmaz bir şekilde kattıkları da görülmüştür. Meselâ Meksika ile Amerika Birleşik Devletleri arasında **El Chamizal** hâdisesi diye anılan bir hâdis, iki Devlet arasında uzun süren bir anlaşmazlık doğurmuştu : Hudut nehri'nin âni bir taşması yüzünden seller bir kısım Meksika arazisini diğer kıyıya, yani Amerika Birleşik Devletler arazisine katmıştı. Meseleyi inceleyen Hâkemlik Karma Komisyonu 1911 de verdiği kararında böyle bir katılmanın arazi üzerindeki hâkimiyete tesir etmiyeceğini belirtmişti (3).

Nehirlerin ağzında zamanla teşekkül eden ve Yunanca D harfine benzediği için **delta** adı verilen üçgen şeklindeki adaların hukukî durumu da, zamanla meydana gelen alüviyon gibidir.

İki Devlet arasında hudut teşkil eden bir nehir eski yatağını bırakır ve yeni bir mecra takip ederse, milletlerarası tatbikat hududu da nehrin yeni mecrasını takip etmesi gerekeceği merkezindedir (4).

Yeni teşekkül etmiş adalara gelince, bunlar nehirlerde veya denizlerde meydana gelebilirler. Bir hudut nehrinde böyle bir ada meydana gelirse, ada nehrin hangi Devlete tâbi kısmında teşekkül etmişse o Devletin ülkesine katılmış sayılır. Nehrin hudut çizgisi üzerinde teşekkül eden adaları bu hudut çizgisi ikiye böler (5). Böyle bir ada açık denizde teşekkül etmişse hiçbir Devletin hâkimiyetine tâbi olmıyan sahipsiz ülke durumundadır. Bunlar hakkında sahipsiz ülkelerin iktisabı kaide-leri tatbik edilebilir. Kara suları içinde teşekkül eden adalar sahildar Devletin ülkesine katılır (6). Eski kara suyu hududunun bu yeni adadan hesaplanarak düzeltilmesi gerekir (7).

II. SAHİPSİZ ÜLKELERİN İŞGALİ (8) :

Sahipsiz ülkelerin işgali, bir Devletin, diğer hiçbir Devletin hâkimiyeti altında bulunmayan bir arazi parçasını, orada yerleşmek maks-

(3) Bk. Hackworth, *op. cit.*, c. I, ss. 411 vd:

(4) Bk. 24 Temmuz 1923 Lozan Andlaşması madde 6.

(5) Oppenheim-Lauterpacht, *op. cit.*, c. I, s. 447

(6) Bk. Lozan Andlaşması madde 6, fıkra 2.

(7) 1905 de İspanya ile İngiltere arasındaki harpte bir İngiliz harp gemisi, *Anna* adlı İspanyol gemisini Missisipi ağzında fakat karadan üç milden fazla açıkta müsadere etmişti. Birleşik Devletler bunu protesto ettiler ve mesele hakemliğe intikal etti. Hakem Stowell, kara sularını nehrin ağzında teşekkül etmiş bazı adalardan hesaplayarak Amerika Birleşik Devletlerine hak verdi (Bkz.: Oppenheim-Lauterpacht, *op. cit.*, c. I, s. 447; Fenwick, *op. cit.*, s: 356)

(8) Oppenheim-Lauterpacht, *op. cit.*, c. I, ss. 437 - 444; Sibert, *op. cit.*, c. I, ss. 860 - 870; Fenwick, *op. cit.*, ss. 344 - 353; Rousseau, *op. cit.*, ss: 243 - 246;

diyle, iktisap etmesidir. Bu şekilde bir işgalde, işgal edilen arazi üzerinde hâkimiyetin bir Devletten diğerine devri bahis mevzuu değildir. Sahipsiz ülkelerin (**territorium nullius**) işgalini, bir Devlet ülkesinin harpte diğer bir Devletin askerî birlikleri tarafından işgali veya fetih ile karıştırmamak gerekir.

A. İktisap edilebilecek sahipsiz ülke :

“Sahipsiz ülkelerin işgali” ile kastedilen ya o zamana kadar hiçbir Devletin, üzerinde hâkimiyetini tesis etmediği veya bir ara yerleştikten sonra bırakıp gittiği bir arazinin başka bir Devlet tarafından iktisabıdır. Bugün için bu şekilde “sahipsiz” ülkelerin yeryüzünde fazla kalmadığını ilâve etmeği lüzumlu görmüyoruz. Bununla beraber işgal yoluyla arazi iktisabı yakın tarihlere kadar görüldüğü gibi, bugün de bazı kenarda kalmış adalar veya kutuplar hakkında bahis mevzuu olabilmektedir.

İşgale konu olabilecek arazi meskûn olmıyabileceği gibi yerli halkla meskûn da olabilir; diğer Devletlerin vatandaşları bu araziye yerleşmiş de bulunabilirler. Önemli olan, arazi meskûn ise bu yerli halkın milletlerarası camianın üyesi bir Devlet kurmuş olmamaları veya diğer bir Devletin bu arazi üzerinde hâkimiyetini tesis etmemiş bulunmasıdır. Devlet ülkesi işgale konu olamaz.

Diğer taraftan bir Devlet hâkimiyeti altında bulunan bir araziyi bırakıp giderse bu arazi başka bir Devlet tarafından işgale konu sayılabilir. Böyle bir durumda Roma hukukunun **derelectio** müessesesi Devletler Hukukunda da uygulanabilir (9). Bununla beraber, Fransa ile Meksika arasındaki **Clipperton adası** anlaşmazlığında hakemlik yapan İtalya Kralı, 28 ocak 1931 kararında, Fransa'nın ada üzerinde yetkilerini fiilî bir şekilde kullanmamış olmasının bırakıp gitmeye karine teşkil edemeyeceğini, aynı zamanda bırakıp gitme niyetinin, **animus**, olması da gerekeceğini belirtmişti (10). Bu şekilde bırakıp gitmeden sonra işgal İspanya'nın Palmas adasının Holanda, Falkland adalarının İngiltere tarafından iktisabında uygulanmıştır.

(9) Bu konuda tafsilât için Bkz.: Hyde, *op. cit.*, c. I, ss: 385 - 386 ve 392 - 394

(10) Clipperton Adası hakemlik kararının metni için Bkz.: H. W. Briggs, *The Law of Nations*, Appleton-Century-Crofts, Inc., New York 1952, 2nd edit., ss. 247 - 250, naklettiğimiz pasaj için s. 250.

Alsan, *op. cit.*, c. I., ss. 459 - 460; Cavaré, *Le Droit International Public Positif*, Edit. A. Pédone, Paris 1951, c. I., ss. 277 - 282; Hyde, *op. cit.*, c. I, ss: 330 - 346, P. Guggenheim, *Traité de Droit International public*, Lib. de l'Université, Genève 1953, c. I, 438 - 441; Ayrıca Bk. Decenièrre-Ferrandièrre, *Essai historique et critique sur l'occupation comme mode d'acquérir les territoires en Droit international*, *Revue de Dr. Int. et de Lég. Comp.*, 1937, ss: 362 - 390 ve 624 - 663:

Sahipsiz bir arazi ancak bir Devlet tarafından veya bir Devlet adına işgal edilebilir; yani, işgal bir Devlet tasarrufudur. Sahipsiz bir arazi üzerinde fertler veya hususî teşekküller işgal ve hâkimiyet iddiasında bulunamazlar. İngiliz Güyanının hududu hâdisesinde İngiltere ile Brezilya arasında hakemlik yapan İtalya Kralı, 6 Haziran 1904 tarihli kararında, bunu sarahatle ifade etmiştir (11).

B. Sahipsiz arazi iktisabında eski usuller :

(a) Papaların fermanları :

Sahipsiz ülkelerin iktisabı meselesi bilhassa büyük keşifler devrinde, XIV ncü asırdan XVI ncı asrın ortasına kadar, milletlerarası önemli bir mesele şeklini almıştı. Bu devrenin başlarında Papalar, kendilerini Allahın yeryüzünde temsilcisi sayarak, yeni keşfedilmiş ülkelerin hâkimiyetini, bu ülkelere henüz keşfedilmemişleri de katarak, hıristiyan Devletler arasında, bilhassa İspanya ile Portekiz arasında, fermanlarla dağıtmışlardı. Meselâ XV nci asrın ilk yarısında Kanarya adalarının İspanya'ya, Afrika'nın batı kıyılarının Portekiz'e verilmesi böyle olmuştu. Papaların böyle fermanlarla ülke dağıtmalarının en önemli ve şümüllü örneğini Altıncı Alexandre (Borgia) vermişti: 4 Mayıs 1493 tarihli *Inter coetera* fermanıyla Papa "Yeşil Burunun 100 fersah batısından geçmek üzere Kuzey ve Güney Kutuplar arasında çizilecek bir hattın batısında kalan ve 1492 Noeline kadar hiçbir hıristiyan Devletin mülkiyetine geçmemiş bulunan ve İspanyollar tarafından keşfedilmiş olan bütün ülkeleri İspanya'ya, bu hattın doğusundaki bütün ülkeleri, Portekizliler tarafından keşfedilmiş ve başka bir hıristiyan Devletin hâkimiyetine geçmemiş olan ülkeleri de Portekiz'e veriyordu (12).

Papaların bu şekilde ülke tevziine yetkili olup olmadıkları bizzat katolik yazarlar tarafından da tartışılmıştı. Reformdan sonra diğer Devletler Papaların fermanlarının ülke iktisabı bakımından fazla bir değeri olmadığını ilân ettiler. Bu sefer Papaların yerine Hükümdarlar, şöhretli denizcilerine veya bazı ticaret şirketlerine Devlet adına yeni ülkeler keş-

(11) Bkz.: Hackworth, *op. cit.*, c. I, ss: 401 - 402: - Bilhassa sömürgeciliğin kurulduğu ve geliştiği sıralarda Avrupa Devletleri bazı ticaret şirketlerine Devlet adına işgal yetkisi tanıyan Şart'lar vermişlerdi. Meselâ Hollanda Doğu Hindistan Kumpanyası (1602), Fransız Doğu Hindistan Kumpanyası (1664), İngiliz Hudson Körfezi Kumpanyası (1670), İngiliz Kuzey-Batı Borneo Kumpanyası (1881) gibi.

(12) Fermanın Lâtince aslından parçalar ve bu konuda bibliyografya için Bkz.: Seha L. Meray, *Açık Denizlerin serbestliği prensibinin gelişmesi*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1955, c. X, sayı 2, s. 83 not 41.

fi ve iktisabı için salâhiyetnameler verdiler. Böylece keşif sahihsiz ülke iktisabında önemli bir âmil sayılmış oluyordu.

(b) *Keşfin önceliği prensibi :*

Sahipsiz bir ülkenin iktisabı konusunda XVI ncı asırdan itibaren keşfin önceliği ve üstünlüğü, yani herhangi bir Devletin keşfetmiş olduğu bir arazinin o Devletin hâkimiyeti altına geçmesi gerekeceği esası savunulmuştu. Böyle bir kıstas meseleyi halletmekten çok yeni karışıklıklara yol açmıştı. Bir kere keşif tâbirinden sarîh olarak ne anlamak gerekiyordu? Yeni bir ülkeyi sadece gemiden görmek keşif mi sayılacaktı? Karaya çıkmak lâzım mı idi? Fiilî işgal gerekiyor mu idi? O zamanlar, yani ilk keşifler sırasında, karada basit bir merasim işgal için kâfi delil sayılabiliyordu: meselâ Fransızlar, Holandalılar yeni ülkeye sadece bir haç veya krallarının armasını taşıyan bir işaret koymakla yetiniyorlardı; İngilizler ve İspanyollar büyük merasimler yapıyorlardı (13).

Bugünkü tatbikatta artık keşfin tek başına, başka unsurlarla tamamlanmadıkça, sahihsiz bir ülkenin iktisabına kâfi gelmiyeceği kabul edilmiş gibidir. Amerika Birleşik Devletleri le Holanda arasında Palmas adası hâdisesinde hakemlik yapan Max Huber, 4 Nisan 1928 tarihli kararında, "... makul bir süre içinde fiilî ve devamlı bir iktisapla tamamlanmadıkça... sadece keşfin ipso jure ülke üzerinde hâkimiyeti icabettirmeyeceğini" belirtmiştir (14).

C. *Müspet hukuka göre işgalin şartları :*

İşgal konusunda müspet hukuk kaideleri, bilhassa XIX ncü asrın sonunda Avrupa Devletlerinin Afrika'da sömürgecilik faaliyetlerini geliştirmeleri üzerine belirli bir mahiyet almıştır. Devletler arasında Afrika'daki sömürgecilikle ilgili olarak birçok anlaşmazlıklar çıkmaktaydı. Bismark'ın teşebbüsü ile Devletler, Afrika konusunda bir anlaşmaya varabilmek için Berlin'de toplanarak, 26 Şubat 1885 tarihinde, bir Umumî Senet şeklinde andlaşma akdetteler. Bu Umumî Senedin 34 ve 35 nci

(13) Bkz.: Hackworth, *op. cit.*, c. I, 398 - 399: - Hangi Devletin sahihsiz bir ülkeyi daha önce keşfetmiş olduğu da anlaşmazlıklar doğurmuştu. Meselâ İngilizler Spitzbergen'in ilk defa 1553 de İngiliz tebaası Willoughby tarafından, Hollandalılar ise ilk önce Jacop van Heemskerck tarafından keşfedilmiş olduğunda ısrar etmişlerdi (G. Gilbert, *Le Droit International de la Mer*, Paris 1932, c. I, s. 204).

(14) Palmas adası ile ilgili hakem kararının metni için Bkz.: Briggs, *op. cit.*, ss. 239 - 247, naklettiğimiz pasaj için Bk. s: 243; bu karardan pasajlar için ayrıca Bk. Hackworth, *op. cit.*, c. I, s: 398 ve G: Schwarzenberger, *International Law (as applied by International Courts and Tribunals)*, Stevens and Sons Ltd., London 1949, 2nd edit., s. 137.

maddeleri "Afrika kıt'asının sahilleri üzerinde yapılacak yeni işgallerin muteber olması için ifası gereken ana şartları" tesbit etmekteydi. 1885 Umumî Senedi işgal konusunda başlıca iki şart derpiş etmekteydi: (a) Esasa müteallik şart : **işgal fiilî olmalıdır**; (b) Şekle müteallik şart : **işgal diğer Devletlere de bildirilmelidir** (15).

Berlin Umumî Senedi ile, o zamana kadar öne sürülen bazı politik kıstaslar ve iddialar bertaraf edilmek istenmişti. Bazı Devletler çok vâsi ve o zamana kadar hiç keşfedilmemiş veya hiç girilmemiş ülkeleri, sadece birkaç noktasına sembolik işaretler koyarak hâkimiyetleri altına aldıklarını iddia etmekteydiler; bundan başka, Devletler, "bitişik sahalara", "komşu sahalara", "tabiî hudutlar" gibi bazı nazariyeler öne sürerek, henüz hiçbir Devletin hâkimiyetine tâbi olmıyan geniş ülkeleri de kendilerine inhisar ettirmek istemişlerdi. İşte Berlin Umumî Senedi bu gibi iddiaların kabul edilemeyeceğini belirtmekteydi.

Bir sözleşme olarak 1885 Umumî Senedi üç bakımdan mahdut bir anlaşma idi: (I) **Taraflar bakımından** : Umumî Sened yalnız taraflar arasında hüküm ifade ediyordu ve Senede yalnız bazı Avrupa Devletleri taraftılar; (II) **Mekân bakımından** : Umumî senedin hükümleri yalnız Afrika sahilleriyle ilgili idi; (III) **Zaman bakımından** : Umumî Sened makable şamil değildi, yalnız istikbal için hüküm ifade ediyordu ve nihayet 10 Eylül 1919 Saint-Germain sözleşmesinin 13 üncü maddesi ile ilga edilmişti.

Bununla beraber 1885 Umumî Senedinin koyduğu esaslar, bilhassa işgalin fiilî olması şartı bir teamülî hukuk kaidesini teyid etmiş, bu kaideye sarahat getirmiş oluyordu. Esasen bu kaide, Berlin Umumî Senedinden önce de teamülî bir hukuk kaidesi olarak mevcut olduğu için 1919 Saint-Germain sözleşmesi ile ortadan kalkmış olmuyordu.

(a) *İşgalin fiilî olması* :

Sahipsiz bir ülkenin işgali fiilî olmalıdır. Böyle bir ülkeyi işgal eden Devlet bu arazi üzerinde otoritesini ve yetkilerini tesis etmeli, diğer Devletlere ve onların tebaalarına bazı teminatlar sağlayabilmelidir (16). **Clipperton adası** hadisesinde hakem İtalya Kralı, sahipsiz bir ülkeyi sadece işgal etmek niyetinin, **animus occupandi**, kâfi gelmeyeceğini, bu işgalin fiilî de olması gerekeceğini belirtmişti: işgal eden Devlet bir takım tasarruflarda, muamelelerde bulunarak yeni araziyi kendi ülkesine irca etmek ve yeni ülke üzerinde münhasıran kendi otoritesini kullanmak için gerekli tedbirleri almak zorundadır; Devlet kendi kanunlarını

(15) Bk. Cavaré, *op. cit.*, c. I, s: 278 vd:

(16) Briggs, *op. cit.*, s. 243

yeni arazi üzerinde de uygulanabildiği ve herkes bu kanunlara riayet ettiği takdirde bu araziyi işgal etmiş sayılabilir (17). Milletlerarası Daimî Adalet Divanı **Doğu Groenland** hakkında 5 Nisan 1933 tarihinde verdiği istişarî mütalâada işgalin fiilî olması gerektiğini belirtmişti: Norveç ile Danimarka arasında eskidenberi Doğu Groenland'ın hâkimiyeti konusunda bir anlaşmazlık mevcuttu. Divan, Danimarka'nın Doğu Groenland üzerinde devamlı bir otorite icra ettiğinin sarih olarak belirlediğine işaret etmiştir: Danimarka Doğu Groenland'da Devlet yetkilerini kullanmıştır; kara sularının sınırını tesbit etmiş, kıyılarda seyrüseferi, balıkçılığı nizama koymuş, zabıta tedbirleri almış, maden ve balıkçılık imtiyazları vermiş ve diğer Devletlerle daima Doğu Groenland Danimarka ülkesine dahilmiş gibi münasebetlerde bulunmuştur (18).

(b) *İşgalin diğer Devletlere bildirilmesi :*

Berlin Umumî Senedine göre, bir Devlet sahipsiz bir arazi işgal ettiği zaman, bunu diğer Devletlere de resmen bildirmesi gerekmektedir. Berlin Senedinin bu şartı Devletler Hukuku bakımından işgalin muteber olması için uyulması mecburî bir kaide sayılmamıştır. **Palmas adası** hâdisesinde hakem Max Huber bu şartın umumî ve teamülî bir Devletler hukuku kaidesi olmadığını, yalnız Afrika kıt'asıyla ilgili olarak, Umumî Senede taraf olmuş Devletler arasında bahis konusu edilebileceğini, dünyanın başka yerlerine ve başka Devletlerin münasebetlerine doğrudan doğruya, **de plano**, uygulanamayacağını belirtmiştir (19). Aynı şekilde **Clipperton adası** hadisesinde hakem İtalya Kralı da buna benzer bir görüş ifade etmişti (20). Bununla beraber tatbikatta sahipsiz bir ülke işgal eden veya böyle bir iddiada bulunan bir Devlet bunu diğer Devletlere de bildirmiş veya âleniyet kazanacak şekilde ilân etmiştir.

III. ÜLKE TERKİ VE İLHAKI (21) :

A. Terk ve ilhakin mahiyeti :

Ülke terki, bir Devletin hâkimiyeti altında bulunan, üzerinde yet-

(17) Ibid., s. 249

(18) Kararın tahlili için Bkz.: Hyde, *op. cit.*, c. I, ss: 336 vd; Cavaré *op. cit.*, c. I, ss. 281 - 272.

(19) Briggs, *op. cit.*, s. 246

(20) Ibid., s. 250.

(21) Oppenheim-Lauterpacht, *op. cit.*, c. I, ss. 430-434; Fenwick, *op. cit.*, ss. 358 - 366; Sibert, *op. cit.*, c. I, ss: 871 - 873; Rousseau, *op. cit.*, ss: 247 - 248; Cavaré, *op. cit.*, c. I, 275 - 277. - Ayrıca Bk: Cavaglieri, *Effets juridiques des changements de souveraineté territoriale*, Rev. de Dr. Int. et de Lég. Comp., 1934, ss. 219 - 248.

kilerini kullandığı bir arazi parçasını, çeşitli âmillerle bir başka Devlete resmen devretmesidir. Ülke terki ile bir ülkeyi bırakıp gitme arasında önemli farklar vardır: Bırakıp gitmede, araziyi bırakıp giden Devlet bu arazi üzerindeki hâkimiyet haklarını başka bir Devlete devretmeyi düşünmemektedir; bırakıp gittiği arazinin akıbeti artık onu ilgilendirmemektedir; artık o ülke üzerinde hâkimiyetini kaldırmakta, Devlet yetkilerini o arazide kullanmaktan vazgeçmektedir. Bırakıp gitmede iki Devletin karşılaşan iradeleri değil bir Devletin tek taraflı iradesi bahis mevzuudur. Ülke terkinde ise iki Devlet vardır: ülkeyi terkeden Devlet ve ülkeyi ilhak eden Devlet.

Bir Devlet ancak hâkimiyeti altında bulunan bir araziyi terk edebilir ve bu terk, terk edilen ülke üzerindeki bütün hakların ve vecibelerin ülkeyi iktisap eden Devlete eksiksiz bir şekilde geçmesini gerektirir. Ülke terki yoluyla arazi iktisabında **Nemo potest plus juris transfere ad alium quam ipse habet** yani "Kimse bizzat haiz olduğu haklardan daha fazlasını başkasına devredemez" kaidesi caridir. **Palmas Adası** hâdisesinde hakem Max Huber şöyle demişti: "İspanya'nın, haiz olduğu haklardan daha fazlasını devredemiyeceği aşikârdır.. Antlaşmanın gerçek mahiyeti ne olursa olsun, bağımsız bir Üçüncü Devletin haklarına taalluk edecek şekilde tefsir edilemez" (22).

Bir devletin ülkesinden bir kısmını, çeşitli âmillerle, diğer bir Devlete terketmesinin milletlerarası tatbikatta pekçok msialı vardır. Bu misallerin yanında, bir Devletin ülkesinin **bütünü** bir başka Devlete terkettiği, nadir görülmüştür: Kore ile Japonya arasında 22 Ağustos 1910 antlaşması ile Kore bütün ülkesini Japonya'ya terketmişti. Böyle bir terkte bulunan Devletin devletliği de ortadan kalkar (23).

B. Ülke terk ve iktisabının şekilleri :

Ülke terkinin belirli ve tek bir şekli yoktur. Mûtat olarak bir Devlet diğer bir Devletle andlaşma aktederek ülke terk eder. Böyle bir andlaşma bir harbin sonunda akdedilebileceği gibi (meselâ barış antlaşmaları) barış zamanında da akdedilebilir. Andlaşmada terk edilen arazinin hudutları, devir tarihi, şartları tesbit edilir. Terk yoluyla ülke iktisabı bu andlaşmanın imzalanması ile değil, diğer herhangi bir andlaşma gibi, tasdiknamelerin teati edilmesiyle yürürlüğe girer (24).

(22) Briggs, *op. cit.*, s. 242

(23) Hackworth, *op. cit.*, c. I, s. 421

(24) 10 Şubat 1947 Barış andlaşmalarında da bu usul takip edilmiştir : İtalya barış andlaşması, madde 90; Macaristan'la, madde 42; Rumanya ile, madde 0; Bulgaristan ile, madde 38; Finlandiya ile, madde 36.

Ülke çeşitli şekillerde terk ve iktisap edilebilir. Devlet ülkesinin hükümdarın mülkü telâkki edildiği devirlerde miras şeklinde olduğu gibi hükümdarların evlenmelerinde düğün hediyesi olarak da Devletlerin ülke iktisap ettikleri görülmekteydi. Bugün artık böyle terkler görülmemektedir. Terk yolu ile ülke iktisabının başlıca şekilleri şunlardır :

(a) Satış :

Eskiden olduğu gibi nisbeten yakın tarihlerde de bir Devletin ülkesinden bir parçasını diğer bir Devlete muayyen bir meblâğ mukabilinde terkettiği görülmüştür. Bir yazar, ülke artık hükümdarın veya Devletin mülkü sayılacağına göre, bu satışı ancak, terkedilen ülkedeki ekonomik menfaatlerini kaybeden Devletin bu zararını telâfi etmek şeklinde izah etmektedir (25). Satış yolu ile ülke terk ve iktisabının başlıca misalleri şunlardır : Fransa, 3 Mayıs 1803 Andlaşması ile Louisiana'yı Amerika Birleşik Devletlerine 60 milyon franga; Monako 2 Şubat 1861 Andlaşmasıyla Menton ve Roquebrune'ü Fransa'ya 4 milyon franga; Rusya, 30 Mart 1867 andlaşmasıyla Alaska'yı Amerika Birleşik Devletlerine 7.200.000 dolara; İspanya, 12 Şubat 1899 andlaşmasıyla Karolin ve Marian adalarını Almanya'ya 25 milyon pezetoya; Danimarka 4 Ağustos 1916 andlaşması ile Danimarka Doğu Hindistanı'nı Amerika Birleşik Devletlerine 25 milyon dolara satmışlardı. Şili ile Peru arasında, anlaşmazlık konusu olan Tacna ve Arica vilâyetlerinin âkıbetini tayin için 20 Ekim 1883 andlaşması bir plebisit derpiş etmekle beraber, bu bölgeler hangi Devlete geçerse o Devletin diğerine 10 milyon dolar ödemesi kabul edilmişti (26).

(b) İvazsız terk :

Bir Devlet bir Devlete bir arazi parçasını, kendisine yapılmış bir yardıma veya hizmete karşılık olarak terkedebildiği gibi hediye olarak verdiği de görülmüştür. Meselâ İtalyan Birliğinin tamamlanmasında Fransa'nın yardımlarına karşılık olmak üzere İtalya 24 Mart 1860 da Sardinya adasını Fransa'ya terketmişti. İtalya'nın 1915 de harbe Müttefiklerin safında girmesine karşılık da, 26 Nisan 1915 tarihli Londra gizli andlaşmasınının 13 üncü maddesiyle, İngiltere ve Fransa İtalya'ya Afrika'da arazi vermişlerdi. Hediye olarak terkedilen arazilere gelince başlıca misaller şunlardır : Avusturya 1859 da Lombardiya'yı, 1866 da Venedik'i Fransa'ya hediye etmişti; Fransa birkaç hafta sonra Venedik'i

(25) J. L'Huillier, *Eléments de Droit International Public*, Edt. Rousseau et Cie, Paris 1950, s. 247

(26) Hyde, *op. cit.*, c. I, ss. 372 - 373

İtalya'ya hediye etti. Belçika Kralı Leopold, Kongo Bağımsız Devleti- nin şefi sıfatıyla 1908 de Kongo'yu Belçika'ya "hediye" etmişti.

(c) Ülke mübadelesi :

Devletler karşılıklı olarak arazi mübadelesinde de bulunmuşlar- dır. Böyle mübadeleler bilhassa sömürgelerde cereyan ettiği gibi Avru- pa'da da görülmüştür (27). Meselâ İngiltere 1 Temmuz 1890 andlaşma- siyle, Afrika'da bazı arazilere karşılık Heligoland adasını Almanya ile, Fransa 4 Kasım 1911 andlaşmasıyla Afrikada bazı sömürgeleri Almanya ile mübadele etmişlerdi. 1878 de Romanya ile Rusya Baserabya'nın bir kısmına karşılık Dobruca'yı mübadele etmişlerdi. Almanya ile Çekos- lovakya 31 Ocak 1930, Almanya ile Polonya 21 Ocak 1939 andlaşmaları- le mahdut ölçüde arazi mübadelesinde bulunmuşlardı. 21 Mayıs 1951 tarihi Polonya - Sovyetler Birliği andlaşması da böyle bir arazi müba- delesi derpiş etmekte idi.

c. Plebisit meselesi (28) :

Ülke terki, o ülkenin üzerinde yaşayanların da ülkeyi iktisap eden Devletin tabiiyetine geçmelerini gerektireceği için milletlerarası tatbi- katta ve Devletler hukukunda, ülke terkinde, bu ülke üzerinde yaşayan- ların arzularının gözönünde tutulmasının zarurî olup olmadığı bir me- sele halini almıştır. Plebisit (29) terki bahis mevzuu olan bir arazide ya- şayanlara böyle bir değişikliği isteyip istemediklerinin sorulması ve on- ların ifade edeceği arzuya göre hareket edilmesidir.

(a) Birinci Dünya Harbine kadar :

Plebisit bilhassa Fransız İhtilâli sırasında milletlerarası politika sahasına çıkmıştır. **Convention** 22 Mayıs 1790 kararnamesi ile her tür- lü ülke fetihlerini reddetmişti. Fakat sonraları yeni ilhakları bu pren-

(27) Rapisardi-Mirabelli, *La classification des traités internationaux*, Rev. de Dr. Int. et de Lég. Comp., 1923, ss: 663 - 665:

(28) Sibert, *op. cit.*, c. I, ss. 873 - 888; Fenwick, *op. cit.*, ss: 362 - 366; Rousseau, *op. cit.*, ss. 267 - 271; Oppenheim-Lauterpacht, *op. cit.*, c. I, ss. 434 - 436; G. Scelle, *Précis de Droit des Gens*, Lib. Recueil Sirey, Paris 1934, c. II, ss. 257 - 297 ve *Manuel Elémentaire de Droit International Public*, Edit. Domat-Montchrestien, Paris 1943, ss. 112 - 116. - Ayrıca Bk. S. Wambaugh, *La Pratique des plébiscites internationaux*, Recueil des Cours de l'Académie de Droit Inter- national de La Haye, 1927 - III, ss. 153 - 257.

(29) Plebisit teriminin menşei için Bk. A. B. Schwartz, *Roma Hukuku Derleri*, çev. T. Başman, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayını, İstan- bul 1943, c. I, s. 109 ve A. Foignet, *Droit Romain*, Lib. Rousseau et Cie, Paris, 1944, 12 ème edit., s. 23.

siple bağdaştırmak için, ilhakların, ilhak edilen arazide yaşayanların arzusuna uyularak yapıldığını göstermek üzere plebisite başvurulmuştu. Az sonra plebisit yerine "tabiî hudutlar" prensibini savunan ihtilâlciler yeni bazı ilhaklarda, meselâ Belçika'nın ilhakında, plebisiti bir kenara bırakmışlardı. 1815 Viyana Kongresinde ise plebisitten ve halkların iradesinden herhangi bir şekilde bahsedilmeden Avrupa haritası değiştirilmişti.

XIX uncu asır boyunca plebisite, bilhassa siyasî bir kuvvet halinde beliren milliyetler prensibinin tesiri ile ve politik şartlar gözönünde tutularak bazan başvurulduğu görülmüştür. Bu istikamette bir ilk adım 30 Mart 1856 Paris Andlaşmasının 24 üncü maddesinde vardır; fakat Eflâk ve Buğdan beylikleri ile ilgili bu madde, halkın oyuna başvurmadan çok, "Memleketeynin nizamat-i katiyesi hakkında ehalinin arzu ve metalibini ifadeye memur olacak" "birer divan-ı mahsus" teşkilini derpiş ediyordu; divanlar, Andlaşmanın 25 inci maddesine göre, Andlaşmayı imzalayan Devletlerin temsilcilerinden mürekkep bir karma komisyona tavsiyelerde bulunacak, komisyonun kararları tatbik edilecekti (30). XIX uncu asrın ikinci yarısında bilhassa İtalyan Birliği teşekkül ederken, 1860 - 1870, plebisite başvurulduğu da görülmüştür: Emilio, Napoli, Sicilya, Toskana, Lombardiya ve Venedik'te böyle plebisitler yapılmıştı. Fransa da, 1860 da ilhak ettiği Nis ve Savua'da bu ilhakları teyid için plebisitler yaptırmıştı. Buna mukabil Slezwig'in 1864 de Danimarka'dan Almanya'ya, Alsas-Loren'in 1871 de Fransa'dan Almanya'ya, Heligoland'ın 1880 de İngiltere'den Almanya'ya geçişinde, Amerika Birleşik Devletlerinin Louisiana'yı 1803 de, Florida'yı 1819 da, Teksas'ı, Yeni Meksika ve Kaliforniya'yı 1848 de, Alaska'yı 1867 de satın alışında, Hawaii adasının 1897 de, Porto-Rico ve Filipinlerin 1898 de ilhakında, Danimarka Doğu Hindistanı'nın 1916 da satın alınışında plebisite başvurulmadığı gibi, İngiltere'nin 1900 de Transvaal'ı, Avusturya'nın 1908 de Bosna ve Herseği, İtalya'nın 1911 de Trablusgarbı ilhakında da plebisit bahis mevzuu edilmemiştir.

Bu milletlerarası tatbikatın gösterdiği manzara, Birinci Dünya Harbine gelinceye kadar plebisitin bir teamülî Devletler hukuku kaidesi halini almış olduğunu teyid edecek mahiyette görünmemektedir (31).

(b) *Birinci Dünya Harbinden sonraki durum :*

Birinci Dünya Harbinin son senelerinde bilhassa Amerika Birleşik

(30) N. Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, Ankara 1953, ss. 350 - 351.

(31) Fenwick, *op. cit.*, s. 363; Sibert, *op. cit.*, c. I, ss. 663 - 864.

Devletleri Başkanı Wilson'un nutuk ve mesajları ile milletlerin kendi mukadderatlarını tayin etmeleri "prensibi" ve dolayısıyla plebisit milletlerarası politika sahasında yeni bir kuvvetle ortaya çıkmıştır. Fakat Wilson böyle bir umumî prensibin tatbikî bakımdan güçlüklerini de görmemiş değildi. 11 Şubat 1918 Kongre nutkunda millî arzuların azamî derecede tatmininin ileride Avrupa ve dolayısıyla dünya barışını bozabilecek yeni veya eskiden beri devam eden çekişme ve anlaşmazlıklara yol açmaması gerekeceğini de belirtmişti (32).

1919 Barış andlaşmalarında plebisite başvurulmasını derpiş eden bazı hükümler de konmuştu; fakat bu hükümlerin konulmasında hukukî veya teknik zaruretlerden çok siyasî âmiller müessir olmuştur. 1920-21 seneleri arasında Versailles andlaşmasının 94 ve 95 inci maddeleri gereğince Doğu Prusya'da, 109 uncu maddesi gereğince Slezwig'de, 42 nci maddesi gereğince Eupen ve Malmédy'de (Belçika hududu) plebisite başvurulmuştu. Birinci Dünya Harbinden sonraki devrenin en önemli plebisiti, Versailles andlaşmasının 50 nci maddesine konulmuş ek gereğince 13 Ocak 1935 de yapılan Sarre plebisiti olmuştur: Sarlılar ittifa-ka yakın bir çoğunlukla Almanya'ya iltihak lehinde bulunmuşlardı (33).

1919 andlaşmalarına göre yapılan bu mahdut plebisitler yanında birçok önemli ve büyük arazi düzenlemeleri plebisite başvurulmadan yapılmıştır. Çekoslovakya, Polonya ve Yugoslavya gibi yeni Devletler kurulurken plebisit lüzumsuz addedilmiştir. Alsas-Loren plebisitsiz olarak Fransa'ya verilmiştir. Halkının milliyeti Avusturyalı olan Tirol bölgesi, İtalya'nın stratejik bir hudut elde etme arzusu üzerine, Saint-Germain andlaşmasının 27 nci madde 2 nci fıkrasıyla İtalya'ya verilmiştir; İkinci Dünya Harbinden sonra yapılan 10 Şubat 1947 tarihli İtalyan Barış andlaşması da bu durumu değiştirmemiştir (madde 1). Bundan başka Doğu Galıçya'nın Polonya'ya, Taşen'in Çekoslovakya'ya, Baserabya'nın Romanya'ya, Fiume'nin İtalya'ya, Memel'in Lituanıyaya, Vilna'nın Polonya'ya verilmesinde, Dazig'in serbest bir şehir haline konuluşunda ilgili halkların oyuna başvurulmamış, ne düşündükleri sorulmamıştır (34).

(32) Hackworth, *op. cit.*, c. I, ss. 424 - 425
ss. 361 - 410

(33) Mouskhéli, *Le plébicite de Sarre*, Rev. Gén. de Dr. Int. Pub., 1935,

(34) Rousseau, *op. cit.*, s. 259

İkinci Dünya Harbinden sonra imzalanan Barış Andlaşmalarında bir tek plebisitten bahsedilmektedir: İtalyan barış andlaşmalarınının 2 nci maddesinde, Tende ve Brigue hakkında. Bu da bizzat burasını ilhak edecek olan Fransa'nın arzusu üzerine derpiş edilmiştir: 1946 Fransız Anayasasınının 27 nci madde 2 nci fıkrasına göre ülke değişikliklerinde halkın rızasını alma zarureti koyan hükme uymak için, Fransa, İtalyan barış andlaşmasına böyle bir fıkra koydurmuştu; 2700 kişinin katıldığı plebisit 12 Ekim 1947 de yapılmış ve Tende ve Brigue'in Fransa'ya iltihak lehinde olduğu anlaşılmıştır (35). Barış andlaşmaları dışında diğer "küçük" bir plebisit Fransa'nın Hindistan'daki Chandernagor sömürgesinde 19 Haziran 1949 da yapılmış ve halk ittifaka yakın bir çoğunlukla Hindistan'a iltihak lehinde oy vermiştir. Hindistan'la Fransa arasında imzalanan 25 Şubat 1951 anlaşmasıyla bu ilhak gerçekleştirilmiştir (36). Diğer taraftan yine Hindistan'da, Hindistan ile Pakistan arasında büyük bir anlaşmazlık konusu olan Keşmir hakkında Birleşmiş Milletler Güvenlik Meclisininin 1948 de kararlaştırdığı plebisit, politik şartlar yüzünden hâlâ yapılamamıştır.

Bundan başka Polonya'nın doğu kesiminin Sovyetler Birliğine verilmesi 1945 Yalta Konferansında kabul edilmişti. Doğu Prusya'nın taksimi plebisitsiz yapılmıştı. Venezia-Giulia İtalya'dan, ceza mahiyetinde alınarak, Yugoslavya'ya verilmişti. Baserabya'nın Romanya'dan Sovyetler Birliğine geçişinde de (Romanya Barış Andlaşması, madde 1) plebisit yapılmamıştır (37).

Milletlerarası tatbikatın bu durumu karşısında, Karl Strupp'un daha 1926 da söylediklerinde ne derece haksız olduğu sorulabilir: "Plebisit bir Devletler Hukuku kaidesi değildir; barış antlaşmalarınının arızî (esasî değil) bir maddesidir" (38).

(c) *Plebisitin teknik meseleleri* (45) :

Milletlerarası tatbikat bakımından plebisitin durumu yukarıda izah ettiğimiz gibi olmasına rağmen, eğer herhangi bir arazi ile ilgili olarak bir plebisit yapılması kararlaştırılırsa ortaya çıkabilecek çok önem-

(35) S. Bastid, *Le rattachement de Trende et la Brigue*, Rev. Gén. de Dr. Int. Pub. 1949, ss. 321 - 340

(36) Rousseau, *op. cit.*, s. 271

(37) Fenwick, *op. cit.*, s. 365

(38) K. Strupp, *Avrupa ve Amerika Umumî Hukuku Düvel Mebdeleri*, Adliye Vekâleti tercümesi ve yayını, İstanbul 1929, s. 78. - Aynı şekilde düşünenlerden Sibert; *op. cit.*, c. I, ss. 876, 879 - 883; Oppenheim-Lauterpacht, *op. cit.*, c. I, s. 435.

(39) Wambaugh, *op. cit.*, ss. 243 vd., Scelle, *Précis*, *op. cit.*, c. II, ss. 287 vd.; Sibert, *op. cit.*, c. I, ss. 883 - 888

li ve çetin teknik güçlüklerin de halledilmesi gerekmektedir. Hem plebisitin teşkilâtlandırılması, hazırlanması, yürütülmesi, hem de suiistimallere fırsat vermemek için ciddî tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu bakımdan Birinci Dünya Harbine gelinceye kadar yapılmış plebisitlere bu adı vermenin bile güç olduğu belirtilmiştir. Bunların hemen hepsi ilgili Devletlerden yalnız birinin tayin ettiği memurların nezareti ve kontrolü altında, gizli olmıyan bir oy verme sistemi ile yapılmaktaydı (40). Ancak Birinci Dünya Harbinden sonradır ki plebisitlerin milletlerarası komisyonların nezareti altında yapılması, hatta idaresinin Milletler Cemiyetine verilmesi mümkün olabilmıştır. Bu komisyonlar ilgili Devletlerle tarafsız Devletlerin temsilcilerinden müteşekkil karma komisyonlar olabileceği gibi, Sarre plebisitinde görüldüğü üzere, sadece tarafsız Devletlerin temsilcilerinden de kurulabilir.

Plebisit işlerinde ihtisası olanlar bilhassa şu meseleler üzerinde ısrarla durmaktadırlar :

Bir kere, ilgili Devletler, yapacakları bir plebisit anlaşmasıyla, plebisit sırasında veya sonunda doğması muhtemel herhangi bir anlaşmazlığı önlemek için plebisitin esaslarını, cereyan şartlarını teferruatlı bir şekilde tesbit etmelidirler. Plebisit komisyonlarına gayet geniş yetkier verilmelidir. Plebisite herhangi bir şekilde tesir edebilecek bütün âme hizmetleri üzerinde komisyona vâsi bir denetleme yetkisi tanınmalıdır. Komisyon bütün bu hizmetlerin başına kendi temsilcilerini yerleştirmelidir: polis, adaletğ demiryolları, gümrükler, pasaport işleri vs.. gibi; hatta, yanlış haberler yaymaması için Basın Denetleme Bürosu kurulmalıdır (41).

Asıl güçlük plebisitte oy kullanacakların hangi esasa dayanılarak tesbit edileceğidir. Plebisite konu olan ülkede doğmuş olanlar mı, halen ikamet etmekte olanlar mı, hem bu ülkede doğmuş olan hem de ikamet edenler mi, bu ülkede doğmuş ve halen bu ülkede ikamet edenler mi, muayyen bir zamandanberi ikamet edenler mi? Bu sorular arttırılabilir. Bunların kesin ve tek bir cevabı yoktur. Bundan başka oya iştirak edeceklerin yaşı da bir mesele halini alabilir.

Oy vereceklerin listesini hazırlamak da çok dikkat ve itina isteyen bir ameliyedir. Suiistimale kolayca imkân verebilir. Komisyon hem bu listenin hazırlanması, hem de sıhhatinin kontrol edilmesi bakımından güç vazifeler altındadır. Bunlar yapıldıktan sonra halkın samimi kanaatini ifade etmesini sağlayacak tedbirlerin alınması da gerekir. Plebisi-

(40) Wambaugh, *op. cit.*, s. 180

(41) *Ibid.*, ss. 245 vd.

tin dürüst şartlar içinde cereyanına karşı işlenecek suçlara bakmak üzere hususî plebisit mahkemelerinin kurulmasında icabeder.

Nihayet çok önemli ve halli de o kadar güç bir mesele, oylar verildikten sonra neticenin nasıl tesbit edileceğidir. Oyların yalnız umumî yekûnu mu gözönünde tutularak bütün ülkenin âkıbeti tayin edilecektir? Yoksa her oy verme bölgesi (meselâ şehirler veya kazalar veya nahiyeler veya köyler) ayrı ayrı nazarı itibara alınarak, netice her bir ünite için ayrı ayrı mı tesbit edilecektir? Burada da umumî bir kaide yoktur.

Prof. Scelle, bütün bu şartların gerçekleşmesinin bir milletlerarası Devlet-üstü otoritenin kurulmasına sıkıca bağlı olduğu, anlaşmazlığın en şiddetli olduğu bir sırada menfaatları çatışan Devletler arasında akdedilecek hususî, **ad hoc**, andlaşmalarla tatmin edici neticelere varılmasının bir mucize olacağı fikrindedir (42).

IV. İKTİSABÎ MÜRURU ZAMAN (43) :

Devletler Hukukunda arazi iktisabı bakımından iktisabî müruru zamanla hususî hukuktaki müruru zamanı birbirine karıştırmamak gerekir. Her ikisinin de müşterek unsurları olduğu gibi aralarında esaslı farklar da vardır. Medenî Hukukta, başkasına ait bir malı "nizasız ve fasılasız mülkümdür diye ve hüsnüniyetle" kanunda yazılı müddet "yeminde bulunduran kimse o mala müruru zaman sebebiyle malik olur" (44). Devletler Hukukunda iktisabî müruru zaman hem hüsnüniyet **bona fide**, hem de zamanın süresi bakımından hususî hukuktaki iktisabî müruru zamandan ayrılmaktadır. Bazı yazarlar bir Devletin bir ülkeyi hüsnüniyetle olduğu gibi hüsnüniyet olmaksızın da elinde bulundurabileceğini ve Devletler Hukukunun iktisabın menşesinde hüsnüniyet armaksızın her iki durumda da iktisabî müruru zamanı kabul ettiğini belirtmektedirler (45). Süre bakımından da Devletler Hukukunda bir ülkenin müruru zamanla iktisap edilebilmesi için belirli ve kesin bir süre tesbit edilmiş değildir. Karl Strupp "geçmesi icabeden zamanın

(42) Scelle, *Manuel*, *op. cit.*, s. 116

(43) Sibert, *op. cit.*, c. I, ss. 888 - 891; Cavaré, *op. cit.*, c. I, ss. 282 - 284; Fenwick, *op. cit.*, ss. 356 - 358; Oppenheim - Lauterpacht, *op. cit.*, ss. 455 - 457; Schwarzenberger, *op. cit.*, ss. 139 - 141; Hyde, *op. cit.*, c. I, ss. 386 - 390

(44) Bkz.: Türk Medenî Kanunu madde 701, 638 ve 639. - Hususî Hukukta müruru zaman için Bkz.: H. V. Velidedeoğlu, *Türk Medenî Hukukunun Umumî Esasları*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayını, Dördüncü bası, İstanbul 1951, ss. 274 - 278.

(45) Oppenheim-Lauterpacht, *op. cit.*, c. I, s. 455.

muayyen olmaması" yüzünden "iktisabî müruru zaman Huku Düvelde muteber değildir" neticesine varmıştı (46).

Milletlerarası tatbikatta iktisabî müruru zamanın kabul edilmiş olduğu görülmektedir. Böyle bir kabulün sebepleri de iç hukuktakileri andırmaktadır: (I) ilgililerin yeni duruma alışmış olmaları; (II) asıl hak sahibinin buna vaktinde itiraz etmemesi ve hakkını aramamış olması; (III) millî cemiyette olduğu gibi milletlerarası camiada da düzen ve istikrar ihtiyacı.

Devletler Hukukunda iktisabî müruru zamanla sahipsiz ülkelerin işgali arasında da fark vardır. İşgalde, iktisap edilen ülke üzerinde başka hiç bir Devletin hâkimiyeti mevcut değildir. Müruru zamanda karşı karşıya iki Devlet vardır; bunlardan biri, bazı şartlar altında, bir ülkeyi, diğer Devletin aleyhine olarak iktisap etmektedir.

Devletler Hukukunda iktisabî müruru zamanın şartlarına gelince, milletlerarası tatbikat bu konuyu bir hayli aydınlatmış bulunmaktadır. Devletler Hukukunda da, hususî hukukta olduğu gibi, iktisabî müruru zamanın fasılasız ve nizamsız olarak uzun zamandan beri devam etmiş olması şartıyla ülke iktisabında bir hak yaratabileceği kabul edilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ile Meksika arasındaki **El Chamizal** hâdisesinde (1911) karma komisyon, müruru zaman iddiasını bu unsurlar olmadığı için reddetmiştir (47). Buna mukabil Norveçle İsveç arasında **Grisbadarna deniz hududu** hâdisesinde (1909) ve **Palmas adası** hâdisesinde (1928) hakemler ve **Doğu Groenland** hâdisesinde (1933) Milletlerarası Daimî Adalet Divanı bu unsurları gördükleri için müruru zamanı kabul etmişlerdir (48).

Devletler Hukukunda iktisabî müruru zamanın kabul edilmesi için geçmesi gereken sürenin uzunluğu hakkında milletlerarası tatbikat kesin bir neticeye varamamıştır. Meselâ Avusturya ile Macaristan arasındaki **Deniz Gözü (Meerauge)** hudut anlaşmazlığında (1902) hakemler "kadim zamanlar" esasını öne sürmüşlerdi (49). Buna mukabil **Alaska hududu** hâdisesinde 60 senelik, **El Chamizal** hâdisesinde 50 senelik bir

(46) Strupp, *op. cit.*, s. 118.

(47) Hackworth, *op. cit.*, c. I, ss. 441 - 442.

(48) Bkz. Schwarzenberger, *op. cit.*, s. 140; Hackworth, *op. cit.*, c. I, ss. 439 - 440; Briggs; *op. cit.*, s. 246.

(49) Schwarzenberger, *op. cit.*, s. 140. - Kanunî Sultan Süleyman zamanında tedvin edilen Kanunname'de *kadim* şöyle tarif edilmekteydi: "Kadim, 40 - 50 yıla deilmez. Kadim oldur ki anın evvelin kimesne bilmeye" Velidede-oglu, *op. cit.*, s. 49. - Oppenheim-Lauterpacht (*op. cit.*, c. I, s. 457 not 3) Heffter'in şu sözlerini naklediyor: "*Hundert Jahre Unrecht ist noch kein Tag Recht* = Haksızlık yüz yıl bile sürse yine bir günlük hak etmez."

müddet'in iktisabî müruru zamana kâfi gelebileceği savunulmuştu. Oppenheim ve Sibert, Devletler Hukukunda iktisabî müruru zaman için önceden bir süre tespit edilemeyeceğine işaret ediyorlar: çünkü her hâdisede müruru zaman için süre yanında önemli tarihî ve siyasî diğer âmiller de mevcuttur. Bu âmiller her hadisede birbiriden o kadar farklıdır ki, her hâdisede müruru zaman için gerekli süre de bu yüzden değişik olur. Mamafih hakemler veya hâkimler her hadisenin hususî şartlarını gözönünde tutarak bu süreyi adalet ve nısfet esasları içinde, *ex aequo et bono*, tesbit edebilirler (50).

V. FETİH (51) :

A. Klâsik doktrin ve milletlerarası tatbikat :

Fetih, klâsik doktrine göre, bir Devletin diğer bir Devletin ülkesini, harpte, fiilen ve askerî kuvvetleriyle işgal ederek harp sonunda herhangi bir antlaşma ile bu durumu teyit etmeksizin, işgal ettiği arazi üzerinde kendi hâkimiyetini idame ettirmesi şeklinde anlaşılıyordu. Milletlerarası Daimî Adalet Divanı, bu manada fethin mahiyetini, ülke iktisabı şekillerinden biri olarak, **Doğu Groenland** hadisesi ile ilgili olarak verdiği 5 Nisan 1933 kararında şöyle belirtmişti: "Fetih, egemenliğin kaybına sebep olan bir âmil olarak ancak iki Devlet arasında bir harp varsa tezahür edebilir; bu Devletlerden birinin mağlûbiyeti üzerine ülke egemenliği mağlûp Devletten galip Devlete geçer" (52). Böylece fetih, ülke üzerinde bir hakkın doğmakta olduğunu belirtmekteydi: hak, ya mağlup Devletin ülke üzerindeki otoritesinin fiilen sona ermesi ile veya diğer Devletlerin bu yeni vaziyete itiraz etmemeleri ile tekâmül ediyordu. Birinci halde, yani bir ülkede Devlet varlığının tamamen sona ermesi demek olan **deballatio** halinde, ülke üzerinde herhangi bir siyasî teşkilât ve iktidar kalmadığı için, ülke sahipsiz bir arazi, **res nullius**, sayılıyor, dolayısıyla galip Devlet sahipsiz bir ülkeyi işgal etmiş addediliyordu; ikinci halde ise aynı neticeye iktisabî müruru zamanla varıldığı söyleniyordu.

(50) Sibert, *op. cit.*, c. I, s. 891; Oppenheim-Lauterpacht, *op. cit.*, c. I, s. 457

(51) Cavarè, *op. cit.*, c. I, ss. 274 - 275; Sibert, *op. cit.*, c. I, ss. 891 - 893; Rousseau, *op. cit.*, ss. 250 - 251; Fenwick, *op. cit.*, ss. 359 - 362, 661; Hyde, *op. cit.*, c. I, ss. 356 - 358; Alsan, *op. cit.*, c. I, ss. 462, 673 vd; Oppenheim-Lauterpacht, *op. cit.*, c. I, s. 427. - Ayrıca Bkz.: Nermin Abadan, *Kayıtsız Şartsız Teslim*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1952, c. VI, sayı 1-4, ss. 243 - 273, *deballatio* için ss. 253 - 258 ve bu makalede verilen bibliyografya.

(52) Schwarzenberger, *op. cit.*, s. 141; Sibert, *op. cit.*, c. I, s. 891 not 6; Hackworth, *op. cit.*, c. I, s. 427

Bu mânada anlaşılan fetih, barış antlaşmalarıyla bir arazi parçasının terk ve ilhak edilmiş olmasından ayrılmaktaydı. Bir Devletin fetih yolu ile ülke iktisabı için harbin bitmiş olması, mağlûp Devletin bütün ülkesinde veya ülkesinin bir bütün sayılabilecek parçası üzerinde varlığının sona ermesi, galip Devletin bu ülkeyi resmen ilhak etmesi gerekmektedir. Bu şartlar yerine getirilmedikçe, sadece bir ülkeyi askerî kuvvetlerle zaptetmiş olmak ülke iktisabı için yeter bir sebep sayılmıyordu. **Osmanlı borçları** hadisesinde hakem E. Borel, 18 Nisan 1925 tarihli kararında bu fikri şöyle ifade etmişti: "Bir ülkenin, muhasım tarafça, barışın yeniden tesisinden önce işgal edilmiş olmasının tesirleri ne olursa olsun, bu işgalin tek başına, egemenliğin devri için hukukî bir âmil sayılamıyacağı aşikârdır" (53).

Klâsik doktrinde olduğu kadar milletlerarası tatbikatta da bir Devlet ülkesinin bütünü veya bir kısmı üzerinde **deballatio**'nun bahis mevzuu olabilmesi için harbin sona ermiş olması şartı daima aranmıştır. Bu yüzden henüz harp devam ederken ilân edilmiş **vakitsiz ilhakların** ülke iktisabı neticesini doğuramayacağı hususunda ısrar edilmiştir. Böyle vakitsiz bir ilhak ilân eden Devlet bu hareketiyle bilhassa, hasmının bu ülkedeki mukavemetini kırmak gayesini gütmektedir: ilhak ettiği ülkeyi artık kendi ülkesinin bir parçası saydığı için orada yaşayanlar ve dolayısıyla düşman askerleri de artık kendi tebaası olmuşlardır; girişecekleri veya devam ettirecekleri muhasemat hareketleri artık harp hareketi değil fakat Devlet otoritesine karşı isyandır ve Ceza Kanununun şümulüne girer, denilmektedir.

Bu şekilde vakitsiz ilhakların bir çok misali vardır: İngiltere 24 Mayıs 1900 de Güney Afrika'da Orange Serbest Devletini ve 1 Eylül 1900 de Güney Afrika (Transvaal) Cumhuriyetini harp henüz bitmemişken ilhak ettiğini bildirmişti (54). İtalyanlar Trablusgarp ve Bingazi'ye tecavüz ettikleri zaman derhal buralarını ilhak ettiklerini bildirmişlerdi: İlk tecavüz hareketine 5 Ekim 1911 de başlayan İtalyanlar bundan tam bir ay sonra, 5 Kasım 1911 de, İtalyan Kralının bir kararnamesi ile Trablusgarp ve Bingazi'nin İtalya Krallığının hâkimiyeti altına geçtiğini ilân etmişlerdi. Halbuki bu sırada İtalyanlar ancak sahillerde ve birbirinden çok uzak mesafelerde beş şehire asker çıkarabilmişlerdi. İçerilerde Türk-

(53) M. Eugène Borel'in Osmanlı Borçları ile ilgili kararının tam metni için Bkz.: *Reports of International Arbitral Awards (Recueil des Sentences Arbitrales)*, United Nations Publications, 1948. V. 2., c. I, "Affaire de la Dette Publique Ottomane", ss. 529 - 614, naklettiğimiz pasaj için Bk. s. 555.

(54) Mesele ile ilgili tartışmalar için Bkz.: Hackworth, *op. cit.*, c. I, ss. 427 - 429.

lerin hâkimiyeti devam etmekteydi ve zaman zaman İtalyanların elindeki limanlara taarruz ediyorlardı.

İtalyan Hariciye Vekilinin Devletlere verdiği 5 Kasım 1911 notasında bugünden itibaren Trablusgarp ve Bingazi'nin İtalyan hâkimiyetine geçtiği belirtildikten sonra şöyle denilmekte idi: "... Trablusgarp ve Bingazi artık Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası değildir; fakat biz bu artık dönülmez emrivakilerin neticelerini Türkiye için en uygun ve şerefli bir şekilde elde etmek üzere liberal ve uyuşmağa arzulu bir zihniyet içinde meseleyi mütalâaya hazırız. Tabiidir ki, eğer Türkiye lüzumsuz yere harbi uzatmağa devam ederse bu uyuşma niyetlerimizi idame ettiremeyiz. Bununla beraber Büyük Devletlerin âhenk içinde çalışmalarını ona (Türkiye'ye) vakit geçirmeden kendi menfaatına olduğu kadar bütün medenî dünyanın menfaatına da cevap veren makul kararlar aldıracağına güveniyoruz."

Osmanlı İmparatorluğu bu ilhak teşebbüsünü, 7 Kasım 1911 tarihli notasında şiddetle protesto etmiştir; bu notada bilhassa şu hususlar belirtilmekteydi: Osmanlı İmparatorluğu Hükümeti İtalyan Hükümetinin Trablusgarp ve Bingazi vilâyetlerini tek taraflı olarak kendi iradesiyle, *motu proprio*, ilhak ettiğini ilân eden bir kararname yayınladığını öğrenmiştir. Osmanlı Hükümeti bu kararnamenin hem hukuken hem de fiilen batıl ve kıymetsiz olduğunu en şiddetli bir şekilde beyan ve bunu protesto eder. Böyle bir tasarruf hukuken batıldır, çünkü Devletler Hukukunun en iptidai kaidelerine aykırıdır; böyle bir tasarruf fiilen batıldır, çünkü Türkiye ile İtalya hâlâ harp hali içindedirler ve çünkü Osmanlı Hükümeti bu iki vilâyeti üzerinde devir ve ferağ edilmez hükümler haklarını muhafaza ve müdafaa etmektedir. Diğer taraftan bu kararname ve onun Devletlere tebliği hem İtalya'nın büyük Devletlere karşı hem de büyük Devletlerin Osmanlı Hükümetine karşı, Osmanlı İmparatorluğunun ülke bütünlüğünü teminat altına alan andlaşmaların ve bilhassa Paris ve Berlin andlaşmalarında resmen kabul edilen vecibeler iki bakımdan ihlâl edilmiştir. Bu şartlar altında İtalyan Hükümetince ilân edilmiş olan ilhak, fiilen mevcut olmadığı gibi hukuken de hüküm ifade etmemektedir (55).

Bu şiddetli ve haklı protestoya rağmen İtalyanlar Trablusgarbı ilhak edeceklerdir.

(55) Hackworth, *op. cit.*, c. I, ss. 429 - 430. - Ayrıca Bkz.: Y. H. Bayur, *op. cit.*, c. II, Kısım I, Ankara 1943, ss. 98 - 127, bilhassa s. 116 vd. Osmanlı İmparatorluğu, İtalya'nın ilhak dolayısıyla Trablus yerlilerini birer muharip değil fakat kendi hükümetlerine, yani İtalya'ya karşı ayaklanmış sayarak ona göre davranması muhtemel olduğundan, 9 Kasım 1911 de bunu şiddetle protesto ettiğini bildirmiştir, *Ibid.*, s. 117.

B. Müspet hukukta gelişmeler ve milletlerarası tatbikat :

(a) Müspet hukukta gelişmeler :

Müspet Devletler Hukuku fethi, ülke iktisabında hukukî bir yol olarak tanımama istikametinde gelişmiş bulunmaktadır. Bu cereyan köklerini Amerika'dan almıştır denilebilir. Washington'da 1899 da toplanan ilk Amerikalılar arası konferansta bir tavsiye kabul edilerek, harp tehdidi veya bir askerî kuvvet baskısı altında yapılacak ülke terk ve ilhaklarının tanınmaması kararlaştırılmıştı (56). Milletler Cemiyetinin kurulmasından az önce, Başkan Wilson 8 Ocak 1918 tarihli Kongre nutkunda "artık fetih ve genişleme günleri geçmiştir" demişti (57). Milletler Cemiyeti Misakı 10 uncu maddesinde cemiyet üyelerine birbirlerinin ülke bütünlüğünü ve siyasî bağımsızlığını teminat altına alma vecibesi yüklemekle fethi hukuken imkânsız kılmaktaydı. Pariste 27 Ağustos 1928 tarihinde imzalanan ve **Briand-Kellog Misakı** veya **Paris Misakı** adıyla anılan anlaşma ile Devletler, harbe, millî siyasetlerinin bir vasıtası olarak başvurmamağı taahhüt etmişlerdi (58). Amerikan Cumhuriyetleri 3 Ağustos 1932 ve 10 Ekim 1933 andlaşmalarıyla, silâh kullanarak, fetih ve işgal yolu ile yapılacak ülke iktisaplarını tanımamayı teyid etmişlerdi (59).

İkinci Dünya Harbi içinde Müttefik Devletler fetih yolu ile arazi iktisabını tanımıyacaklarını muhtelif vesilelerle belirtmişlerdi. Başkan Roosevelt 15 Haziran 1940 tarihinde Fransız Başvekili Reynaud'ya yolladığı bir mektupta şöyle diyordu: "Birleşik Devletler Hükümeti, askerî bir tecavüzle yapılmış ülke fetihlerini tanımama hususundaki siyasetine uygun olarak, Fransa'nın bağımsızlığını ve ülke bütünlüğünü ihlâl etmek için girişilmiş hiçbir teşebbüsü muteber saymayacaktır" (60) Roosevelt ile Churchill'in 14 Ağustos 1941 de ilân ettikleri Atlantik Demecinin 1 inci maddesinde de "İki memleket, hiçbir toprak genişlemesi veya başka bir genişleme aramamaktadırlar" denilmektedir (67).

25 Haziran 1945 de imzalanan ve 24 Ekim 1945 de yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Antlaşmasınının 2 nci maddesinin 4 üncü fıkrasında,

(56) B. Moore, *Digest of International Law*, Washington 1906, c. I, s. 292, Cavaré, *op. cit.*, c. I, s. 274.

(57) Hyde, *op. cit.*, c. I, s. 358 not 8

(58) Misakin İngilizce tam metni için Bk. Fenwick, *op. cit.*, ss. 684 - 685.

(59) Metin için Bk. Hackworth, *op. cit.*, c. I, ss. 431 - 432.

(60) Cavaré, *op. cit.*, c. I, s. 275

(61) Goodrich ve Hambro, *Birleşmiş Milletler Antlaşması - Şerh ve Vesikalar*, çev. I. Lütem, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayını, İstanbul 1954, s. 663.

“Teşkilât üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek herhangi bir başka Devletin toprak bütünlüğüne veya siyasî bağımsızlığına karşı gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile telif edilmeyecek herhangi bir surette, tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar” denilmektedir. Esasen Birleşmiş Milletler sisteminde harp yasak edilmiş olduğu ve “barışın tehdidi, bozulması ve saldırma fiili halinde” alınacak tedbirler tesbit edilmiş olduğu için (Bölüm VII) yeni Teşkilâtın tesis ettiği düzen içinde fetih hakkının ne nazarî ne de fiilî bakımdan bahis mevzuu olmaması gerekir (62).

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı kurulduktan sonraki devrede fetihle ilgili iki önemli vesikaya da işaret etmek lâzımdır. Bunlardan birincisi Fransa Anayasasıdır. Fransa'nın, Millî Kurucu Meclis tarafından 29 Eylül 1946 da kabul edilmiş ve 13 Ekim 1946 referandumu ile tasdik edilmiş olan Anayasasının başlangıç kısmında şöyle bir hüküm vardır: “Geleceklerine sadık olan Fransız Cumhuriyeti, Devletlerarası Hukuk kaidelerine uyar. Fetih maksadiyle hiçbir harbe girişmeyecek ve kuvvetlerini hiçbir zaman herhangi bir milletin hürriyetine karşı kullanmayacaktır” (63). İkinci vesika ise 30 Nisan 1948 de imzalanan ve 13 Aralık 1951 den itibaren yürürlüğe giren Amerikan Devletleri Teşkilâtı Şartı'dır. Bu Şart'ın 17 nci maddesi şöyledir: “Bir Devletin ülkesi tecavüzden masundur; bu ülke hangi sebeple olursa olsun, hatta muvakkat mahiyette bile olsa, gerek doğrudan doğruya ve gerek dolayısıyla diğer bir Devletin askerî işgaline veya başka zorlayıcı tedbirlere konu teşkil etmez. Kuvvetle veya diğer herhangi bir zecrî vasıtayla sağlanacak arazi fetihleri ve diğer hususî menfaatler tanınmayacaktır.” (64).

(b) *Milletlerarası tatbikat :*

Milletler Cemiyeti kurulduktan ve 1928 Paris Misakı yürürlüğe girdikten sonra da bazı Devletlerin fetih yolu ile arazi iktisabına teşebbüs ettikleri görülmüştür. Bu devrede başlıca fetih teşebbüsleri şunlardı: İtalya, Habeşistan'a tecavüz ettikten sonra, 9 Mayıs 1936 da bir kararname ile Habeşistan'ı ilhak ettiğini bildirmişti (65). Almanya, 11 Mart 1938 tarihli bir Alman kanunu ile Avusturya Devletinin sona erdi-

(62) Alsan, *op. cit.*, c. I, ss. 462 - 463

(63) Fransız Anayasasının metni Türkçeye Prof. Bülent Esen tarafından çevrilmiştir. Bkz. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1948, c. V, sayı 1 - 4, s. 2.

(64) Z. M. Alsan, *Milletlerarası Hayatın Düzeni ve Panamerikanizm*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayını, Ankara 1949, 5k, s. 232.

(65) Bk. Rousseau, *Le conflit italo-éthiopien*, Rev. Gén. de Dr. Int. Pub., 1938, ss. 53 - 83.

ğini Reich'la birleştigini bir oldu-bitti haline getirmişti (66). Almanya ile Sovyetler Birliği, 28 Eylül 1939 andlaşması ile, "Polonya Devleti ortadan kalkmış olduğu için", Polonya ülkesini taksim etmişlerdi (67).

Bütün bu misallerde fethin devamlı bir hak yaratmayacağını hâdiseler teyit etmiştir. İkinci Dünya Harbinde Habeşistan Devleti yine bağımsız olarak kurulmuştu ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtının aslî üyeleri arasında yer almıştı. Polonya Devetinin mevcudiyetinin devam ettiği İkinci Dünya Harbi içinde de kabul edilmişti; sürgündeki Polonya hükümeti 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Demecini imzalamış ve bazı iç güçlükler dolayısıyla Birleşmiş Milletler Antlaşmasına katılması gecikmekle beraber 15 Ekim 1945 de bu andlaşmaya da iltihak etmişti (68). Avusturya'ya gelince, İkinci Dünya Harbi içinde Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya ve Sovyetler Birliği 1 Kasım 1943 tarihli Moskova Demeci ile Avusturya'nın Almanya tarafından ilhak edilmiş olmasını tanımadıklarını bildirmişlerdi. Avusturya'nın "bağımsız ve demokratik" bir Devlet olarak yeniden kurulması ancak 15 Mayıs 1955 tarihinde Viyana'da imzalanan Barış andlaşması ile mümkün olmuştur. Birleşmiş Milletler adına, Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Sovyetler Birliği 1 Kasım 1943 tarihli Moskova Demeci ile Avusturya'nın Almanya tarafından ilhak edilmiş olmasını tanımadıklarını bildirmişlerdi. Avusturya'nın "bağımsız ve demokratik" bir Devlet olarak yeniden kurulması ancak 15 Mayıs 1955 tarihinde Viyana'da imzalanan Barış andlaşması ile mümkün olmuştur. Birleşmiş Milletler adına, Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Sovyetler Birliği ve Fransa ile Avusturya arasında imzalanan bu andlaşmanın 1 inci ve 5 inci maddelerine göre Avusturya, 1 Ocak 1938 deki hudutları içinde, bağımsız bir Devlet olarak yeniden tesis edilmiş ve andlaşmanın 2 nci maddesiyle de Avusturya'nın bağımsızlığına ve ülke bütünlüğüne riayet edileceği belirtilmişti (69).

Almanya'nın 7 Mayıs 1945 de Japonya'nın 2 Eylül 1945 de teslim oluşlarından sonraki hukukî durumları konusunda hukukçular arasında görüş ayrılıkları olmuştur (70). Bazı yazarlar, bu arada Kelsen ve

(66) Hackworth, *op. cit.*, c. I, ss. 448 - 449

(67) Rousseau, *Droit International Public*, *op. cit.*, s. 251

(68) Goodrich ve Hambro (Lütem), *op. cit.*, ss. 132 - 133.

(69) Andlaşma metni için Bkz.: *Traité portant rétablissement d'une Autriche indépendante et démocratique (Vienne, 15 mai 1955)*, Documentation française, Notes et Etudes documentaires, 25 juin 1955, No. 2037.

(70) Teslim vesikalarının türkçe metinleri için Bkz.: N. Abadan, *op. cit.*, ss. 248 - 252. Bu makalede, Almanya konusunda bir *deballatio* bahis mevzuu olup olamayacağı geniş bir bibliyografya ile incelenmektedir.

Schwarzenberger, Almanya'nın kayıtsız şartsız tesliminde bir **deballatio** mahiyeti görmüşler ve Müttefiklerin Almanya'yı işgalini bir kondominyum telâkki etmişlerdir. Buna mukabil diğer bazı hukukçular da, bu arada Rousseau ve Lauterpacht, Alman Devletinin ortadan kalkmış olduğunu kabul etmemişlerdir: bir kere Müttefiklerin Almanya'ya bir Devlet olarak son verme niyetleri yoktu; 5 Haziran 1945 Berlin Beyannamesinde Müttefikler Almanya üzerinde yetkilerini ilân ederlerken bunun Almanya'yı ilhak mânasına gelmediğini de sarahatle belirtmişlerdi; Alman Devleti, Bon Hükümetinin idaresinde ve 2 Mayıs 1949 Anayasası ile idare edilmiştir; nihayet işgal altındaki Alman ülkesinde yaşayanlar Alman vatandaşlığını kaybetmemişlerdi. Batı Almanya Federal Cumhuriyeti 23 Ekim 1954 de andlaşma imzalamış ve aynı tarihte Batı Birliğine ve Nato'ya katılmıştır (71).

VI. KUTUP BÖLGELERİNİN DURUMU (72) :

XIV üncü asırda başlayan büyük keşiflerden sonra, XIX uncu asırda tropikal bölgelerin sömürge haline getirilme ameliyesi tamamlanmış, dünyanın oturulabilen bütün köşeleri hemen hemen tamamen öğrenilmiş ve Devletler arasında paylaşılmıştı. İlim adamları ve "büyük maceracılar", XIX uncu asrın sonlarına doğru ancak dünyanın en kuzey ve en güney bölgeleri hakkınad fazla bir bilgiye malik değillerdi. Bu iki kutup bölgesinde girişilen teşebbüsler 6 Nisan 1909 da Amerikalı Peary'nin Kuzey Kutbunu, Norveçli Roald Amundsen'in Güney Kutbunu keşfetmeleri ile neticelenmişti.

Önceleri, herhangi bir menfaattan uzak, daha çok bir macera havası içinde yapılan bu keşifler, teknik ilerlemeler yüzünden kutup bölgelerini az sonra milletlerarası politikanın da önemli bir konusu haline getirmiştir.

"Kutup bölgeleri" mefhumunu sarıh bir şekilde belirtmek için ortaya çeşitli kıstaslar sürülmüştür. Bunlardan kabule en çok şayan görüleni astronomik ve geofizik bir kıstastır : 66 derece 33 dakika paralellerinden kutuplara kadar uzanan bölgeler kutup bölgeleridir. Bu kıstastan başka, dolaşır buzların bittiği sınır veya bitki çeşitlerinin sona erdiği yerlerin ötesini de kutup bölgeleri saymak öne sürülmüştür.

(71) Bkz.: *Documentation française*, Notes et Etudes documentaires, 14 décembre 1954, No. 1.958 ve 3 novembre 1954, No. 1.943.

(72) Hyde, *op. cit.*, c. I, ss. 347 - 355; Rousseau, *op. cit.*, ss. 254 - 257; Sibert, *op. cit.*, c. I, ss. 853 - 856; Fenwick, *op. cit.*, ss. 353 - 355; Oppenheim-Lauterpacht, *op. cit.*, c. I, s. 438 not 8. - Ayrıca Bkz.: R. Dollot, *Le Droit International des Espaces Polaires*, Recueil des Cours de la Academie de Droit International de La Haye, 1949 - II, ss. 121 - 200.

Kutup bölgelerinde Devletlerin hâkimiyet haklarını tesbit için herkes tarafından kabul edilmiş umumî kaideler yoktur. Kutup bölgeleri ile ilgili Devletler kendi menfaatleri bakımından keşif, ülkeye bitişiklik, ülkenin devamı,, komşu sahalar gibi nazariyelere dayanarak bu bölgeler üzerinde haklar iddia etmişlerdir. Esasen ilk iddialar ortaya çıkarken kutup bölgeleri hakkında devlet adamlarının umumî kanaati buraların sadece buzlarla örtülü geniş deniz sahaları olduğu merkezinde idi. İklimin ve tabiat şartlarının güç tahammül edilir şiddeti de bu bölgeleri iktisap hususunda Devletleri teşvik eden bir unsur değildi. Bu yüzden olduğu kadar, ülke iktisabında o zamana kadar teessüs etmiş hukuk kaidelerinin tatbikine de imkân vermemesi yüzünden, kutup bölgelerinde arazi iktisabı ile ilgili hukuk kaideleri gelişmemiştir. 1909 da Peary Kuzey Kutbunu keşiften dönüşünde Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Taft'a "size Kuzey Kutbunu takdim ediyorum" dediği zaman, bu daha çok dramatik bir jest sayılmış, Amerika Birleşik Devletleri bu keşfe dayanarak Kuzey Kutbu üzerinde bir hâkimiyet iddiasına kalkışmamıştı: bunun başlıca sebebi, Kuzey Kutbu denizde olduğu için iktisaba konu teşkil edemeyeceği idi (73). Bununla beraber zamanla hem kutup bölgelerinde adaların bulunması, hem bu bölgelerde önemli maden, hayvan ve bitki kaynaklarının mevcudiyeti, hem de havacılığın sür'atle gelişmesi kutup bölgeleri üzerinde hâkimiyet iddialarını da şiddetlendirmiştir.

Kuzey ve Güney Kutup bölgelerinin durumları bazı farklar gösterdiği için bunları ayrı ayrı incelemek yerinde olacaktır.

A. Kuzey Kutbu Bölgesi ve "Sektör" Sistemi :

Kutupların gerek coğrafî, gerek jeolojik bakımlardan diğer kıt'lara benzememesi bu bölgelerde Devletler Hukukunda ülke iktisabı konusunda kabul edilmiş kaidelerin tatbikine kolayca imkân vermemiştir. Kuzey Kutup bölgesi hakkında öne sürülen ve bugün bazı Devletlerce artık kabul edilmiş telâkki edilen en önemli esas "sektör" sistemidir. Sektör sistemi ilk defa Kanadalı Senatör Pascal Poirier tarafından 19 Şubat 1907 de Kanada Senatosunda öne sürülmüştü. Bu fikir sonraları Rus hukukçusu Lakhtine tarafından bir sistem halinde geliştirilmiştir (74). Sektör sistemine göre, Kutup Dairesi içinde ülkesi bulunan her Devlet, bu ülkenin en doğu ve en batı uçlarından geçerek Kuzey Kutbunda birleşen tul daireleri arasındaki bütün bölge üzerinde, - bu bölge

(73) Hackworth, *op. cit.*, c. I, s. 450

(74) W. Lakhtine, *Rights over the Arctic*, Amerikan Journal of International Law, 1930, c. 24, ss. 703 - 717.

ister kara parçalarını, ister adaları ihtiva etsin, ister denizle, ister buzla örtülü olsun, - hâkimiyet hakkını haizdir; diğer hiçbir Devlet artık bu bölge üzerinde her hangi bir hak ileri süremez. Kutup dairesi içinde ülkesi olan her Devlet bir dairevî üçgenle belirtilen kendi sektörü üzerinde, bu coğrafî kıstastan başka hiç bir esasa dayanmadan, hâkimiyet elde etmiş olmaktadır. Böylece Kuzey Kutup bölgeleri, kutup dairesi içinde ülkesi olan Devletler arasında, ve yalnız onlar arasında, dilim dilim dağıtılacaktı.

Sektör sistemine dayanarak Kanada ve Sovyetler Birliği resmen Kuzey Kutbundaki kendi sektörleri üzerinde hâkimiyet iddiasında bulunmuşlardır : Sektör sistemine göre en büyük parçaları Sovyetler Birliği ile Kanada almaktaydı. Bu bölge ile ilgili diğer Devletler, - Amerika Birleşik Devletleri, Norveç ve Danimarka, - sektör sistemini kabul etmiş görünmemektedirler.

Kanada'da Senatör Poirier'nin 1907 teklifi Senatoca kabul edilmiş değildi. Bununla beraber fikir ortaya atılmış oluyordu. Poirier Senato'daki tartışmalarda Kanada'ya, Norveç ve İsveç'e, Rusya'ya ve Amerika Birleşik Devletlerine ait olan "Kutup sektörleri"nden de bahsetmişti. Kanada ancak 27 Haziran 1925 de kabul ettiği bir kanunla "Kanada Kutup bölgesine" gidecek ilim adamlarının ve araştırmacılarının Kanada hükümetinden hususî bir müsaade almaları mecburiyetini koymuştu (75).

Kutup bölgesi üzerinde Rus iddialarına gelince önce Çarlık Hükümeti 20 Eylül 1916 da diğer Devletlere gönderdiği bir nota ile iddiasını belirtmişti: Sibiry'a'nın kuzeyinden itibaren Kuzey Kutbuna kadar bütün bölge üzerinde Rus hâkimiyeti ilân edilmekteydi. Sovyetler Birliği de Çarlık Rusyasının bu iddialarını aynen benimsemiş olduğunu 4 Kasım 1924 muhtırası ile ve sonra 15 Nisan 1926 kararnamesi ile teyit etmiştir : Bu son kararname ile Sovyetler 32 nci tul dairesi ile 168 inci tul dairesi arasındaki Kuzey Kutup bölgesini kendi sektörleri olarak ilân etmekteydiler (76).

Norveç Hükümeti ise Kuzey Kutbunda sektör sistemini resmen reddetmiştir : Kanada'nın, Sverdrup adaları üzerindeki hâkimiyetini tanıırken Norveç Hükümeti, 8 Ağustos 1930 tarihli notasında, bunun "sektör prensibini"ni tanıdığı mânasına gelmediğini belirtmişti (77). Amerika Birleşik Devletleri de sektör sistemini kabul etmiş olduğunu bildirmiş değildir (78).

Kuzey Kutup bölgesinden bahsederken Spitzbergen adalarının

(75) Hackworth, *op. cit.*, c. I, s. 463

(76) Bkn. Hyde, *op. cit.*, c. I, ss. 349 - 350.

(77) Havkworth, *op. cit.*, c. I, s. 463

(78) Hyde, *op. cit.*, c. I, s. 350

hususî durumuna da işaret etmek gerekir. Bu adalar 1914 e kadar sahipsiz ülke sayılmakta idi. 16 Haziran 1914 de Oslo'da milletlerarası bir konferans toplanmış ve bu adalar üzerinde milletlerarası bir idare tesis edilmesi kararlaştırılmıştı. Fakat Birinci Dünya Harbi, hazırlanan plânların uygulanmasına imkân vermedi. Harpten sonra 9 Şubat 1920 tarihinde Paris'te akdedilen çok-taraflı bir andlaşma ile Spitzbergen ve civarındaki adalar Norveç'in hâkimiyeti altına konulmuş, silâhtan tecrit edilmeleri ve âkit Tarafları bu adalarda eşit muamele yapılması kararlaştırılmıştı. Norveç 14 Ağustos 1925 de, andlaşmaya konu olan bütün adalara Svalbard adaları adını vererek hepsini Norveç ülkesine ilhak etmiştir (79).

Bugün Kuzey Kutbu bölgesinin önemi, atomik silâhlar, ve radyo ile idare edilen pilotsuz uçaklar ve füzeler yüzünden milletlerarası siyasette ilk plânda gelen stratejik bir bölge halini almıştır: Kuzey yarım küresindeki bütün Devletlerin endüstri merkezlerine ve büyük şehirlerine en kestirme yol Kuzey Kutbundan geçmektedir. Bunun için askerî savunma yüzünden Kuzey Kutbu, Kuzey Yarı Küresi Devletleri bakımından yeni bir hudut mahiyetini almıştır.

B. Güney Kutup Bölgesi (80) :

Güney kutup bölgesinin durumu Kuzey kutup bölgesinden de farklıdır. Bir kere Güney kutbu bölgesi bütün kıt'alardan, kuzey kutbuna nispet edilmeyecek şekilde, çok uzakta bulunmaktadır. Kuzey kutbuna en yakın kıt'a olan Güney Amerika'da Ateş adası 3.600 km., Yeni Zelânda 4.700 km., Tasmanya 5.000 km. den uzak mesafededir. Bundan başka hiçbir Devletin ülkesi güney kutup dairesinden ötelere uzanmaktadır; halbuki Kuzey Kutbunda Kanada, Alaska, Amerika Birleşik Devletleri), Siberya (Sovyetler Birliği), Groenland (Danimarka), Norveç ülkeleri kutup dairesinin kuzeyine de geçmektedir.

Bütün bu coğrafi şartlar Güney kutup bölgesinde kuzeyden farklı problemler yaratmaktadır. Şimdilik Güney kutup bölgesi askerî sebeplerden çok ekonomik sebeplerle dünya Devletlerinin dikkatini çekmektedir: bu bölge dünyanın en zengin balık, bilhassa balina avcılığı sahasıdır. Diğer âmiller şimdilik ikinci plânda gelmektedir.

Güney Kutup bölgesinde Devletlerin ülkesi olmadığı için kuzey kutup bölgesinde uygulanmak istenen sektör sistemini naynen buraya da nakletmek imkânı yoktur. Bununla beraber Devletler çeşitli kıstas-

(79) Hackworth, *op. cit.*, c. I, ss. 465 - 468. - Bibliyografya için Bkz.: Sibert, *op. cit.*, c. I, s. 853 not 2

(80) P. Jessup, *Sovereignty in Antarctica*, American Journal of International Law, 1917, c. 41, ss. 117 - 119; Dollot, *op. cit.*, ss. 172 vd.

lar öne sürerek Güney kutbu bölgesinde de hâkimiyet iddiasında bulunmuşlardır, halen de bulunmaktadır. Fakat henüz herhangi bir hal tarzı üzerinde anlaşılmiş veya birleşilmiş olunmadığı gibi, bazı Devletlerin iddiaları da çarpışmaktadır. Şimdilik Güney kutup bölgesinde de Devletler bazı sektörler öne sürmektedirler: Kuzey kutup noktası esas alınmakta ve buradan ayrılan tul daireleri, her Devletin vatandaşlarının keşif veya araştırmada bulunduğu sahalara kadar uzatılarak bu sektörlerde hâkimiyet iddiasında bulunmaktadır. Sektör nazariyesi Güney kutup bölgesinde daha çok keşif esasına dayandırılır gibi görünmektedir (81).

Güney kutup bölgesinde bu şekilde ve bir hayli keyfî olarak öne sürülen başlıca "sektörler" şunlardır: (I) **İngiltere sektörü**: 21 Temmuz 1908 ve 28 Mart 1917 kararnameleriyle ilân edilmiştir; bu sektör Falkland, Oakland ve Shetland adaları bölgesini ihtiva etmektedir; (II) **Yeni-Zelânda sektörü**: 30 Temmuz 1923 kararnamesi ile ilân edilen ve 160 derece doğu tul dairesi ile 150 derece batı tul dairesi arasında kalan ve Ross ülkesi diye adlandırılan bölge; (III) **Avusturya sektörü**: 7 Şubat 1933 tarihli bir kararname ile ilân edilen ve 160 derece doğu tul dairesi ile 45 derece doğu tul dairesi arasındaki bölge; bu durumu ayrıca İngiltere hükümeti de 19 Aralık 1950 tarihli mektupla teyit etmiştir; (IV) **Fransız sektörü**: Bu sektör Adélie, Amsterdam, Kerguelen adalarını ihtiva etmektedir; Fransa bu bölgedeki iddialarını, bu sektörü idarî bakımdan 27 Mart ve 30 Aralık 1924 kararnameleri ile, 8.000 km. uzaktaki Madagaskar'a bağlamakla öne sürmüş ve Amsterdam adasıyla ilgili 1 Mart 1950 kanunu ile de iddialarını teyid etmiştir; (V) **Norveç sektörü**: Norveç 14 Ocak 1939 kararnamesi ile, İngiltere ve Avustralya sektörleri arasında kalan bölge üzerined "Kraliçe Maud sektörü" diye adlandırdığı bir Norveç sektörü ilân etmiştir; (VI) **Şili sektörü**: Şili, İngiltere sektörünün bir kısmı üzerinde, 6 Kasım 1940 kararnamesiyle, "Şili Kutup bölgesi" adını verdiği bir sektör ilân etmiştir; (VII) **Arjantin sektörü**: Arjantin de 15 Temmuz 1939 ve 9 Ekim 1946 kararnameleri ile, İngiltere sektörü içinde, ülkesinin jeolojik devamı olduğunu ileri sürdüğü bir sektör üzerinde hâkimiyet iddia etmektedir.

Şili ve Arjantin'le İngiltere arasındaki anlaşmazlık 1948 den sonra şiddetlenmiştir. Şili 23 Şubat 1948 kararnamesiyle, Arjantin 1 Ağustos 1948 kararnamesiyle kendi sektörlerini "ilhak" etmişler ve aralarında akdettikleri 4 Mart 1948 andlaşmasıyla de bu bölgedeki haklarını müştereken savunacaklarını belirtmişlerdi. İngiltere, Şili ve Arjantin 1949 Ocak ayında bir anlaşma imzalayarak 60 ıncı paralelin güneyine harp

(81) Bkz.: Hackworth, *op. cit.*, c. I, ss. 456-462 ve 468-470

gemisi göndermeme taahhüdünde bulunmuşlardı. Bununla beraber bu bölgede hâdiseler önlenememişti. İngiltere en son Ocak 1955 de, hâdiseler devam ederse üçlü anlaşmayı tanımayacağını bildirmişti (82).

Amerika Birleşik Devletlerinin durumuna gelince 1924 den beri Birleşik Devletler aynı siyaseti takip etmektedirler: Güney kutup bölgesinde en modern teknik vasıtalarla keşiflerde ve araştırmalarda bulunmakla beraber ne bu bölge üzerinde bir hâkimiyet hakkı iddiasında bulunulmaktadır, ne de diğer herhangi bir Devletin hâkimiyet iddiasını kabul etmektedirler. Birleşik Devletler Hariciye Vekili Charles Evans Hughes 13 Mayıs 1924 de, kutuplarda ülke iktisabı için yalnız keşfin ve bu bölgede dolaşmanın, keşfedilen ülkeye fiilî bir şekilde yerleşilmedikçe, kâfi bir sebep teşkil etmeyeceğini söylemişti (83); Birleşik Devletlerin siyaseti bundan sonra da değişmemiştir: Birleşik Devletler 27 Aralık 1946 da, 9 Nisan 1947 de ve 9 Ağustos 1948 de aynı görüşü ifade etmişti. 28 Ağustos 1948 de bir amerikan teklifi ile, Güney kutup bölgesinin bir milletlerarası kontrol ve vesayet sistemine bağlanması öne sürülmüşse de, İngiltere hariç, hiçbir Devlet bu teklifi kabul etmemiştir. Bugünkü Amerika Birleşik Devletleri görüşü şöyle özetlenebilir: (a) Devletlerin Güney kutup bölgesiyle ilgili iddiaları milletlerarası bir mahkeme kararıyla halledilmelidir; (b) Amerika Birleşik Devletleri Güney kutup bölgesi üzerinde her türlü iddialarda bulunma hakkını mahfuz tutmaktadır (84).

Japonya 8 Eylül 1951 Barış Andlaşmasının 2 nci madde (e) fıkrasıyla Güney kutup bölgesindeki bütün haklarından feragat etmiştir. Fakat **Sovyetler Birliği** keşif esasını öne sürerek, Güney kutup bölgesiyle ilgili görüşmelere katılma arzusunu izhar etmiştir. Sovyet hükümeti 1949 Nisanında Güney kutup bölgesinde bir **Sovyet sektörü** ilân etmiş ve bunu 7 Haziran 1950 tarihli bir nota ile bütün ilgili Devletlere bildirmiştir (85).

(82) İngiltere'nin meseleyi Milletlerarası Adalet Divanına havale teklifini Arjantin 28 Ocak 1948 ve 1 Haziran 1951 tarihlerinde reddetmişti (Rousseau, *op. cit.*, s. 257); kutup bölgelerine milletlerarası bir statü verilmesini savunan Prof. Sibert (*op. cit.*, c. I, s. 856) kutuplar hakkında hukuk kaidelerinin mevcut olmadığı gibi Divanın da yeni kaide yaratma yetkisi olmadığına işaret ediyor.

(83) Hackworth, *op. cit.*, c. I, ss. 399 ve 452 - 453.

(84) *Time* dergisi, 14 Şubat 1955, s. 25

(85) Rousseau, *op. cit.*, s. 257. - 1820 - 1821 senelerinde, Amiral Fabian von Bellingshausen adlı Baltıklı bir Alman denizcisi Rus Çarının hizmetinde kutup denizlerinde dolaşmıştı; fakat yolda, kendisinden önce buralara gelmiş olduğunu öğrendiği Nathaniel Palmer adlı bir Amerikan denizcisi ile karşılaşmıştı. Von Bellingshausen bunun üzerine, keşfettiğini zannettiği bölgeye sport-mence Palmerland adını vermişti (*Time*, 15 Şubat 1955, s. 25, sayfa dibi notu).